

ФОРМУВАННЯ НАРОДОВЛАДНИХ ТРАДИЦІЙ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО УСТРОЮ США ТА УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ

УДК 321.01

Ми воюємо і чекаємо коли святий Миколай-Чудотворець звернеться до Господа і справдиться пророцтво генія української нації, яка повинна колись таки діждатися і свого Вашингтона. Тому, з приходом до влади кожного нового президента України, нація уважно вдивляється із надією сподівається чи не послали небеса нам в Україну свого Вашингтона за згадку про якого американський Конгрес прийняв рішення ще у 1961 році спорудити пам'ятник Тарасові Шевченкові у столиці США. То хто ж такий цей Вашингтон, яким так захоплювався поет і якого, за його пророцтвом, чекає наша нація уже більше двохсот років.

Слова Тараса Шевченка про «новий і праведний закон Вашингтона» широко відомі і часто цитовані філологами, політологами і юристами України та представниками української діаспори цілого світу, які чекають можливості відвідати або повернутися в Україну де уже «врага не буде супостата» [1, с. 36].

Юристів України і сьогодні турбує питання в «чому ж суть «нового і праведного закону Вашингтона» і чому Т. Шевченко взяв за зразок і приклад для України-колонії Російської та Австро-Угорської імперій – далеку і мало відому в Україні того часу Америку, а не Європу.

Так, у поемі «Юродивий» поет, висловлюючи ідеал державного ладу для України, писав: «... коли

Ми діждемося Вашингтона

З новим і праведним законом?

А діждемось таки колись!» [2, с. 594]

Викладаючи у поемі мрії всього українського народу, Т. Шевченко уже знав, що Д. Вашингтон визволив Північну Америку від колоніальної залежності Англії, запровадив на звільнених землях

республіканський лад і ухваливши Конституцію, став першим президентом Сполучених Штатів Америки.

Новий закон Вашингтона – це не тільки державна самостійність штатів, але це і новий державно-політичний устрій, республіканська форма держави зі справедливим народним устроєм.

Американська національно-визвольна революція наприкінці XVIII століття висунула на політичну арену багатьох здібних провідників молодого нації, яким американський народ присвоїв почесне звання – батьків-засновників республіки. Зіркою першої величини серед найбільших світить ім'я Джорджа Вашингтона. Він, звичайно, не був універсальним всезнаючим політиком, економістом і фінансистом Америки. Однак, як практичний військовий і політичний лідер Д. Вашингтон переріс своїх соратників на голову і тому не дивно, що вони схилилися перед його авторитетом, адже навіть елементи критики на його адресу він умів використати та спрямувати у конструктивне русло. Поряд з ним виросли блискучий економіст і фінансист А. Гамільтон, політолог-аналітик із оригінальним філософським мисленням, укладач Декларації незалежності, провідний юрист та головний архітектор американської Конституції – Т. Джеферсон [3, с. 521].

Унікальне місце Д. Вашингтона в американській історії зумовлене його заслугами перед нацією та державою у найскладніший період її генези, формування та трансформації. Як головнокомандувач збройних сил він відстояв незалежність колоній від метрополії, як голова Конституційної конвенції організував та забезпечив підготовку, обговорення, ухвалення і ратифікацію Конституції, а як перший президент США довів на практиці життєздатність республіканського уряду.

Д. Вашингтон належав до історичних постатей які змінюють курс світової історії. Перефразовуючи слова Івана Франка ми з упевненістю можемо сказати що печать його духу відбилася на історії Америки і всього людства [4, с. 8 – 9].

Якими були перші кроки Д. Вашингтона у формуванні на територіях і землях колонії Великобританії нової держави? Як йому і його прихильникам вдалося перебороти опір Британської королівської армії та цивільних прибічників імперії?

Відповідь на ці запитання можна отримати в історії держави і права США де розписані і хід бойових дій та напрямки походів військ Д. Вашингтона, і результати вдалих і невдалих битв. Однак, особиста участь самого провідника майбутньої держави часто не підкреслюється істориками держави через неглибоке знання біографії, історичних та політичних умов того часу, військової стратегії і тактики, психології та індивідуальних рис характеру самого Д. Вашингтона.

Проведений нами аналіз документальних джерел та літератури дозволив накреслити військово-політичний портрет лідера нації яка звільнилася від колоніальної залежності. Такі риси характеру не зайві були б і нашим військовим і політичним керівникам України, що як і США веде відкриту антиколоніальну війну за самостійність і суверенність та як ніколи сьогодні потребує «Вашингтона».

За час своєї політичної кар'єри на початку Семилітньої війни 1756 – 1763 р. Д. Вашингтон отримав звання полковника командував військами Вірджинії, а у 1775 р. Конгрес одногосно обрав Д. Вашингтона головнокомандувачем американської армії, яка під його керівництвом перемогла у війні за незалежність Північної Америки.

Як президент США Д. Вашингтон виступав за поступову законодавчу відміну рабства, категорично відмовився від встановлення монархії у США, заснував двопартійну систему і вперше сформулював доктрину ізоляціонізму яка передбачала, що Сполучені Штати не повинні брати участь у військових союзах та війнах європейських країн. Важливим здобутком американської демократії став прецедент відмови Д. Вашингтона від висунення його кандидатури на третій термін перебування при владі, що і стало догмою для майбутніх президентів США – перебування у Білому Домі не більше двох термінів [5, с. 313].

Сам полководець мав, за твердженням його біографів, майже магічний вплив на своє військо яке бачило постать свого командира огрядну і спокійну на білому коні, що вселяло спокій і впевненість у надійній команді. Наслідуючи великих воєнних полководців таких як Олександр Македонський, Ганнібал, князь

Святослав й інших, які своїм стилем життя не відрізнялися від воїнів, Д. Вашингтон завоював великий авторитет серед рядових вояків, а змова старшин про його заміну генералом Лі викликала велике незадоволення як в армії так і серед широких верств населення і була швидко ліквідована.

Приймаючи стратегічні чи тактичні рішення, він довго обдумував і вивчав усі аргументи, однак, прийнявши його послідовно, вперто доводив до логічного завершення.

Д. Вашингтон у ході війни навіть до явних ворогів, які стояли на позиціях збереження колоніальної залежності від Великобританії і були якими противниками незалежності Америки виявляв велику терпимість, лояльність і толерантність чим убезпечив себе від внутрішнього фронту громадянської війни [3, с. 535].

Замість традиційного гасла революціонерів – «хто не з нами – той проти нас», – Д. Вашингтон висунув новий лозунг – «хто не з нами – той ще може бути з нами», а за переконання, на його думку, не можна нікого карати якщо особа не чинить реального опору. Каральні репресії він замінив активною пропагандою та переконанням, чим досягнув значних успіхів [6, с. 104 – 105].

У час підготовки та обговорення нової конституції Д. Вашингтон уміло лавірував між прихильниками концепції федералізму та антифедералістами. Погоджуючись із федералістами, він не брав участі у дебатах на пленумі Конгресу а виконував роль модератора, який заспокоював запальні дискусії і згладжував гострі кути. Д. Вашингтон діяв за кулісами виступаючи на неформальних товариських вечірках, переконував суперників-конфедератів особисто чим добився значних позитивних результатів.

Тому нова Конституція як результат компромісу, хоч і не відповідала повністю сподіванням та концепції федералістів, була підставою для суттєвого рішення – проголошення об'єднаної федеративної держави із сильною виконавчою владою зосередженою в руках президента [7, с. 472].

Представники більшості штатів ратифікували Конституцію яка не допускала зловживання владою. Для реалізації устоїв Конституції Д. Вашингтону необхідно було сформувати дієздатний уряд, про що ні у законах ні в Конституції не було жодних вказі-

вок. Однак, він не пішов шляхом найменшого опору і не створив уряд виключно зі своїх прихильників які б слухняно виконували його вказівки та розпорядження.

Д. Вашингтон, не зважаючи навіть на протилежність поглядів та концепцій, відібрав на посади міністрів найпідготованіших, найерудованіших фахівців у кожній галузі. Працювати з ними було нелегко, але результати були позитивні і спрямовані на далеку перспективу. Так у першому кабінеті міністром фінансів був Александр Гамільтон, міністром закордонних справ – Томас Джефферсон, міністром оборони – Генрі Нокс, головою федерального Суду – Джон Джей, а на пост віцепрезидента вибрав свого ярого політичного противника, сильну індивідуальність – Джона Адамса.

Молодий уряд при сприянні та підтримці Д. Вашингтона розробив перший фінансово-економічний план і створив Банк США – приватну корпорацію під контролем уряду, що викликало опір противників створення банку які твердили, що Конституція не передбачає творення урядом корпорацій, але А. Гамільтон у листі-записці виклав теорію іманентних прав уряду яка розширено ставила перед урядом завдання фінансової стабільності, що зобов'язувало уряд, на думку А. Гамільтона, вжити відповідних заходів.

Стосовно зовнішньої політики молодій державі то Д. Вашингтон твердо дотримувався політики невтручання у збройні конфлікти що дало змогу значно зміцнити економіку США [8, с. 172 – 173].

Таким чином, історія США після прийняття Конституції 1787 року – це реалізація засад прийнятих у формотворчому періоді американської республіки. Під розумним і мудрим керівництвом Д. Вашингтона, підтримані ним великі особистості такі як А. Гамільтон, Т. Джефферсон, брати Д. С. Адамси, Б. Франклін та інші витворили те, що Т. Шевченко назвав «новим і праведним законом» побудованим на засадах демократизму, федералізму, принципі свободи людини та рівності [9, с. 31].

Третій президент США – юрист, філософ і дипломат соратник Д. Вашингтона, а часто, і його опонент, якого цінував і пова-

жав Д. Вашингтон ревно відстоював ідеї народного суверенітету, республіканізму, демократії, свободи, рівності й братства. Політичне кредо Т. Джеферсона вибите золотом на його меморіалі у Вашингтоні: «Я дав клятву на Божому вівтарі бути вічним ворогом будь-якої тиранії над розумом людини» [10, с. 172].

Політичним ідеалом Т. Джеферсона була демократична республіка заснована на принципах народовладдя, урівноваження і розмежування влади вільного розвитку дрібновласницького фермерського господарства.

Демократизм суспільства і народовладдя в громадах формувався у переселенців на континент Північної Америки із самого початку їх перебування. Перші англійські колоністи, що прибули до Америки застали тут тільки землю та природні ресурси, які необхідно було освоювати і обробляти власною працею, що давало кожному з них рівні стартові можливості і свободу у Новому світі, якої вони шукали за океаном втікаючи з Європи від економічних злиднів, політичних обмежень та релігійних переслідувань [11, с. 347, 349].

Така ж суспільно-економічна та політико-правова ситуація виникла у XVI-XVII ст. і в Україні, коли українське селянство втікаючи від національного, релігійного та економічного визиску та гніту, масово почало переселятися на вільні землі Запоріжжя, формуючи народовладні устої та розвиваючи вільне фермерське господарство з вільною робочою силою.

І американські і українські переселенці творили новий суспільний лад, що базувався не на станових привілеях, а на достоїнстві, праці та звитязі кожного колоніста чи козака. Принципово подібним до молодій державі американських колоністів є і устрій Запорізької Січі з її демократизмом та вольницею [12, с. 82]. Козацька революція – національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького висунула аналогічні до Американської революції ідеї – ідею народовладдя і незалежності України, свободи і обмеження станових привілеїв. І лише «союз» із Росією різко припинив демократизацію українського суспільства, зруйнувавши формування вільного суспільно-політичного устрою [13, с. 67].

Демократизм управління сприяв розвитку та збагаченню великих фермерських «козацьких» господарств подібних до аме-

риканських, що бентежило і дратувало російських імператорів і феодалну верхівку, яка прагнула до закріпачення українського козацького стану та знищення всіх устоїв народовладдя і демократії які були у «первочинах другої української держави війська Запорізького. Колиска її – Січ – це держава-«поліс» українського степового стилю. Вона, на думку М. Шлемкевича, відповідала вимогам Аристотеля: – деякої господарської самовистарчальності і проглядности справ» [14, с. 20]. Основним типом землеволодіння був хутір до якого належали луки, сіножаті, орна земля, ставки, пасіки. Крім землеробства і тваринництва на хуторах займалися різноманітними промислами. Працювали на хуторах самі власники, члени їхніх сімей а також наймані робітні люди, переважно селяни.

Приватна власність на засоби виробництва і вільнонаймана робоча сила у фермерських господарствах-хуторах, родючі ґрунти і природні багатства давали значні доходи і збагачували козаків. У петиції до вищого законодавчого органу країни курінний гетьман Станіслав Конецпольський ще на початку 1638 р. заявляв, що козаки володіють «такими багатствами і маєтностями, з яких мали б задарма служити королю» [15, с. 91]. Право на землю у запорізького козацтва ідентичне як і у американських колоніях засвідчувалась переважно самим фактом володіння нею впродовж тривалого часу без документального оформлення в державних установах, тому документальних даних збереглося надзвичайно мало. Генеза козацького землеволодіння тісно пов'язана з трудовою колонізацією південного прикордоння, а право на володіння землею опиралося на вікові традиції і лише з часом фіксувалася юридичними актами.

Таким чином, водночас із політичною демократією в Україні бурхливо зростала господарська і культурна демократія. Господарський уклад Січової держави нагадував своєрідну кооперативну республіку, а громадські об'єднання стали новим зразком кооперативних підприємств, що у майбутньому стануть прообразом хліборобських артілей і різноманітних кооперативних організацій [14, с. 20]. Виборність гетьмана, його права і повноваження, демократизм в управлінні державою, був подібний до американ-

ського зразка про що М. Шлемкевич чітко зазначає, що «в американському президентові бачимо виборного провідника ..., який зживається в З'єдинених Державах Північної Америки з найщирішою демократією» [14, с. 46].

З метою регламентувати діяльність гетьманів які, «наслідуючи деспотичне московське управління, зухвало намагалися привласнити собі необмежену владу «не соромлячись нехтувати давніми законами і вольностями Війська Запорозького», Пилип Орлик у редагованих ним «Пактах і конституціях ...» наголошує, що у нашій батьківщині першість повинна належати Генеральній старшині, а знатні представники всіх полків і паланок входять до публічної ради без спільного рішення яких «нічого не повинно ні починатися, ні вирішуватися, ні здійснюватися» [16, с. 193].

Таке конституювання державного управління в Україні П. Орликом було відповіддю на загравання І. Мазепи, а згодом і деяких інших гетьманів із російським царизмом, спрямоване на збереження автономних прав України, що таїло у собі серйозну небезпеку «оксамитової» інтеграції Української держави до складу Російської імперії і перетворення її у перспективі на провінції чи колонію останньої.

Розглядаючи причини ліквідації Запорізької Січі Катериною II, історики часто не називають головну, яка прихована у параграфі і артикулах Маніфесту про ліквідацію Січі де вона змушена була визнати, що козаки завели у себе «власне хліборобство, в чому й досягли багато успіхів, бо селян які займаються хліборобством, нараховується тепер на місцях колишнього запорізького володіння до 50.000 душ». Однак це була лише передумова до знищення Січі, а головна причина – боязнь утворення окремої області, адже вільне землеробство «розривало саму основу залежності від царського престолу і готувало умови для створення області цілком незалежної із своїм власним несамовитим управлінням» [15, с. 215]. Так характеризується царицею народовладний устрій і демократизм управління Січі і об'єктивно названий класиком марксизму – християнською демократичною республікою, економічний базис якої ґрунтувався на вільнонайманій, при чому, достатньо оплачуваній праці козаків що не залежала від результатів збору урожаїв.

Уже з початку XVIII ст. в українсько–російських стосунках чітко окреслилась тенденція уніфікації національних державних норм і порядків з російським зразком і насильницької інтеграції українських земель до складу імперії що привело до повного нівелювання української державності. Поряд з цим протиріччя між політичними вимогами старшини і соціальними вимогами народних мас виснажили сили народу і сприяли перемозі наприкінці XVIII ст. охлократичних цінностей притаманних російському царизму над традиційним українським демократизмом у політичній сфері що і привело у кінцевому підсумку Україну до трагічної розв'язки.

Сьогодні ми лише навчаємось демократії і тому мусимо увібрати в себе багато чого з духу і порядків попередніх українських держав з яких ми і постали сьогодні. Порівнюючи нашу державу зі Сполученими Штатами Америки, ми мусимо визнати, що у нас як і в них не було династій, національної шляхти, відсутні традиції старого мілітаристського війська і нема церкви політично визнаної, як її визнавали старі держави передусім абсолютистські, царські, теократичні і вже тому наша оновлена Українська держава повинна бути демократичною республікою, адже «демократія і свобода, і навіть далеко йдуча участь усього народу у виконанні керівної власті, – наголошував духівник української нації митрополит Андрей Шептицький, – може йому забезпечити мир добробут і щастя». Однак, перебільшення свободи без поваги до основних законів якими керується суспільство, – твердить у своїй праці «Як будувати власну хату?» А. Шептицький, – приведе націю до анархії, а слідом за нею прийде «неволя, нужда і руїни» [17, с. 44]. Цей висновок зроблений пастирем греко-католицької церкви ще у 1941 році залишається актуальним для України та її провідників і у 21 столітті.

Незаперечним фактом сьогодення є антиколоніальна, національно-визвольна війна яку веде Україна проти Російської імперії у XXI столітті. Україна і сьогодні боронить свою національну свободу і незалежність, а стійкість українського народу в цій боротьбі є запорукою того, що пророцтво Т. Шевченка здійсниться і Україна таки діждеться свого Вашингтона.

1. Голянич М. Ю. Прогностичні ідеї Тараса Шевченка // Прикарпатський вісник НТШ Думка. – Івано-Франківськ, 2008. №3. – С. 29 – 43.
2. Шевченко Т. Г. Кобзар / Вступ. ст. та примітки Р. Полонського. – Харків-Шевченкове «Майдан» – «Ярина», 1996. – С.594.
3. Всемирная история в десяти томах. Издательство социально-экономической литературы. – М., 1958. Т. V. – С. 521.
4. Возняк Є. М. Антропонаціонізм філософського світогляду І. Франка // Прикарпатський вісник НТШ Думка. – Івано-Франківськ, 2008. №3. – С.8–9.
5. Юридична енциклопедія : в 6 томах. – Т. 1. : А – Г // ред. кол. Ю. С. Шемшученко та ін. – К. : Українська енциклопедія, 1998. – 672 с.
6. Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень. – Київ Юрінком Інтер., 1999. – 300 с.
7. Глинявий В. П. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник / 7-ме вид. – К: Істина, 2012. – 768 с.
8. Кузьминець О. В., Дурнов Є. С., Сокур Ю. В. Історія держави і права зарубіжних країн. Навчальний посібник. – Київ: Гранма, 2012. – 240 с.
9. Макаровський І. П. Політичні етюди / Монографія /. – Івано-Франківськ: ТПОВІД, 2003. – 273 с.
10. Юридична енциклопедія : в 6 томах. – Т. 2. : Д – Й // ред. кол. Ю. С. Шемшученко та ін. – К. : Українська енциклопедія, 1998. – 742 с.
11. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства. Навчальний посібник. Вид. 2-ге стереотип. / Відп. ред. та автор вст. слова С. Кримський. – К.: Либідь, 1999. – 360 с.
12. Засипко М. Державотворчі процеси в Україні в період національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. // Еврика – Х. Збірник студентських наукових праць. – Івано-Франківськ : Видавництво ЦІТ ПНУ ім. В. Стефаника, 2009. – С. 81 – 83 .
13. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – Київ : Товариство Знання України, 1991. – 240 с.
14. Шлемкевич М. Українська синтеза чи українська громадянська війна. – Бломберг-Лінпе, 1949. – 63 с.
15. Хрестоматія з історії держави і права України. Том 1. Навчальний посібник для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів. : У 2 томах. – К. : ІнЮрс, 1997. – 464 с.
16. Історія українського козацтва. Нариси у двох томах. Том перший. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – 800 с.

17. Козовик І. *Філософсько-релігійний ідеал Української держави у концепції Андрія Шептицького // Спадщина митрополита Андрія Шептицького в національному й духовному відродженні України. – Івано-Франківськ : «Плай», 2000. – 158 с.*

Сворак С.Д. Формування народовладних традицій державно-правового устрою США та України: історичні паралелі.

Характеризуються особливості американської національно-визвольної революції та роль провідних політичних лідерів, а головню, Д. Вашингтона у підготовці та прийнятті Конституції США. Проводяться історичні паралелі із процесом формування народовладних устоїв в українському суспільстві XVII – XVIII ст.

Ключові слова: демократизм, народовладдя, революція, конституція США, перший президент Америки.

Сворак С.Д. Формирование народовластных традиций государственного-правового строя США и Украины: исторические параллели.

Характеризуются особенности американской национально-освободительной революции и роль ведущих политических лидеров, а главное, Д. Вашингтона в подготовке и принятии Конституции США. Проводятся исторические параллели с процессом формирования народовластных устоев в украинском обществе XVII – XVIII в.

Ключевые слова: демократизм, народовластие, революция, конституция США, первый президент Америки.

Svorak S.D. Formation of democratic traditions of the state and legal system in the USA and Ukraine: historical parallels.

In this article such notions as: historical and political conditions of the democratic foundations in the USA, features and sources of democracy, the role of a person in the history of the country, determinative place of the leader of the nation in the critical historical period of America are analysed. At the same time historical parallels of conditions and characteristics of the formation of state and legal system of Ukrainian Cossacks (who were colonists and migrants on Zaporizhzhya land) are conducted. Mainly it was assimilated to geopolitical features of migration, living conditions, political system and self-determined nature of the "farmer-Cossack", who didn't accept political authoritarianism of the king or the emperor. The base of this democratic system was the private property of the means of production and the land, free lance hireling and the absolute lack of serfate.

It is approved that in our country as well as in the USA there were not dynasties, national gentry, and politically allowed church . The initial conditions in both nations were very similar, but the main reason in abolishment of Ukrainian democracy was that Ukraine bounded with European and Asian empires, unlike the United States. It mainly caused new totalitarian, imperial, monarchic type of administration. Therefore, new political elite of Ukraine should pay attention to the historical experience of the Ukrainian nation and explore the traditions of formation of American democracy and state system, and actively begin to build a new Ukrainian European home.

Keywords: democracy, revolution, the US Constitution, the first president of America.

Шинкарук Я.І.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В ПЕРІОД З ЛЮТОГО ПО ГРУДЕНЬ 1919 РОКУ

УДК 340.13+94(477)

Суспільно-історична теорія і практика свідчать, що кожна держава, особливо на зламних етапах з метою охорони державного ладу, забезпечення внутрішньої безпеки, захисту законних інтересів держави і громадян значної уваги приділяє розбудові органів охорони правопорядку та виробленню нормативно-правової бази, що визначає організаційно-правові засади їх функціонування. Подібні проблеми розбудови органів внутрішніх справ та розробки правоохоронного законодавства постали й перед Директорією УНР після її приходу до влади в грудні 1918 р., а також впродовж 1919 р.

Аналіз організаційно-правових засад, на яких будувалися організація та діяльність органів внутрішніх справ в Україні вищевказаного періоду, дозволяє виявити допущені окремими політиками помилки і свідомі перекоси у галузі правового забезпечення діяльності цих органів, з одного боку, показати шляхи розвитку і надбання тогочасної нормотворчої діяльності, спрямованої на створення та вдосконалення нормативно-правової бази, покликаної регулювати правоохоронні відносини й визначати порядок організації та діяльності центрального апарату системи органів внутрішніх справ, з другого.

Створення нормативно-правової бази організації та діяльності органів державної виконавчої влади, зокрема Міністерства внутрішніх справ, є одним з пріоритетних завдань держави. Не стала винятком у цьому питанні й УНР доби Директорії, перед якою після повалення Гетьманату П. Скоропадського постало невідкладне завдання розбудови власних правоохоронних органів.